

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ

©2020 ВОЛЧКОВА Г. К.

УДК 330.101.22
JEL: A10; A13; D01; E22; E24

Волчкова Г. К. Теоретичні підходи до формування соціального капіталу

У статті розглянуто особливості появи та формування концепції соціального капіталу. Метою статті є теоретичне обґрунтування процесу формування соціального капіталу та формулювання визначення категорії «соціальний капітал» з позиції багатоаспектності його вивчення. Формування соціального капіталу розглянуто як процес створення та капіталізації соціальних зв'язків. Доведено, що для процесу формування соціального капіталу характерним є наявність не лише прямих, а й обернених взаємодій між суб'єктами при обміні ресурсами. Обґрунтовано взаємний вплив факторів, що змінюються внаслідок використання соціального капіталу, та зроблено висновки щодо процесу формування соціального капіталу, а саме: соціальні взаємодії слід розглядати як взаємно обернений процес лінійного характеру; зміст соціального капіталу визначається не «вхідними» факторами, а структурними характеристиками механізму впливу на нього; кожного разу при вивченні впливу тих чи інших факторів на соціальний капітал наслідки є набагато ширшими; динаміка (темп, швидкість) зміни величини соціального капіталу мультиплікативно впливає на соціально-економічні процеси; існує можливість переходу позитивної динаміки нарощеного соціального капіталу в негативну та навпаки; наявність синергетичного ефекту через вплив факторів як прямої, так і оберненої дії на формування соціального капіталу. Формування соціального капіталу є динамічним і багатофакторним процесом накопичення соціальних зв'язків на основі довіри, що характеризується системними взаємозв'язками як прямої, так і оберненої дії, визначеними взаємозалежностями структурних складових соціального капіталу, що знаходяться під впливом культурно-історичних, економічних, політичних, соціально-психологічних, ментальних та інформаційних факторів.

Ключові слова: соціальний капітал, категорія, соціальна взаємодія, ринок праці.

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-12-19-25>

Рис.: 2. **Формул:** 3. **Бібл.:** 24.

Волчкова Галина Костянтинівна – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри економічної теорії, маркетингу та економічної кібернетики, Центральноукраїнський національний технічний університет (просп. Університетський, 8, Кропивницький, 25006, Україна)

E-mail: galyna.volchkova@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9815-2747>

Researcher ID: U-5205-2018

UDC 330.101.22
JEL: A10; A13; D01; E22; E24

Volchkova H. K. Theoretical Approaches to the Formation of Social Capital

The article examines the peculiarities of the emergence and formation of the concept of social capital. The article is aimed at a theoretical substantiation of the process of formation of social capital and formulation of the definition of the category of «social capital» from the position of multiaspectivity of its study. The formation of social capital is considered as a process of creating and capitalizing social ties. It is proved that the process of formation of social capital is characterized by the presence of not only direct, but also inverse interactions between the subjects in the exchange of resources. The mutual influence of factors that change due to the use of social capital is substantiated, and conclusions about the process of formation of social capital are drawn as follows: social interactions should be considered as a mutually inverse process of linear nature; the content of social capital is determined not by «input» factors, but the structural characteristics of the mechanism of influence on social capital; each time when studying the impact of certain factors on social capital, the consequences are much wider; dynamics (pace, speed) of changes in the amount of social capital multiplicatively influences socio-economic processes; there is a possibility of transition of positive dynamics of the growth of social capital into the negative dynamics and vice versa; the presence of synergistic effect due to the influence of factors of both direct and inverse influence on the formation of social capital. The formation of social capital is a dynamic and multifactorial process of accumulation of social ties on the basis of trust, characterized by systemic relationships of both direct and inverse influence, the defined interdependences of structural components of social capital, which are influenced by cultural, historical, economic, political, socio-psychological, mental, and information factors.

Keywords: social capital, category, social interaction, labor market.

Fig.: 2. **Formulae:** 3. **Bibl.:** 24.

Volchkova Halyna K. – PhD (Economics), Senior Lecturer of the Department of Economic Theory, Marketing and Economic Cybernetics, Central Ukrainian National Technical University (8 Universytetskyi Ave., Kropyvnytskyi, 25006, Ukraine)

E-mail: galyna.volchkova@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9815-2747>

Researcher ID: U-5205-2018

Потреба в соціальній згуртованості та взаємодії існує протягом існування людства, адже саме вони виступають економічним базисом виживання та задоволення різноманітних потреб людини. У сучасному світі побудова ефективних соціально-трудова відносин і самореалізація на ринку праці стали підґрунтям появи самої ідеї соціального капіталу та формування концепції його розви-

тку. Тому актуальним постає питання дослідження взаємозв'язку формування соціального капіталу зі змінами, що відбуваються на ринку праці.

Огляд наукових джерел доводить, що соціальний капітал розглядається в літературі багатоаспектно та неоднозначно. Так, С. Архієреєв [1], Ю. Беккер [2], О. Грішнова [3], О. Длугопольський [4], Ю. Мішин [5] розглядають соціальний капітал як ресурс, яким

узагальнено відображено якість соціально-економічних взаємозв'язків та відносин; А. Колот досліджує його в контексті соціальної справедливості [6]; О. Демків вивчає соціальний капітал з позицій норм людського співіснування [7]; В. Геєць [8], П. Козирева [9] – в контексті питань організації підприємницької діяльності, міжособистісної та інституційної довіри у відносинах. Проте, незважаючи на значне коло наукових пошуків, дослідники справедливо вказують на недостатнє наукове та прикладне розроблення цієї проблематики, зокрема слабку вивченість впливу соціального капіталу на розвиток національної економіки.

Метою статті є теоретичне обґрунтування процесу формування соціального капіталу та формулювання визначення категорії «соціальний капітал» з позиції багатоаспектності його вивчення.

Аналіз наукової літератури засвідчує, що процес формування соціального капіталу розглядаються вченими в різних аспектах, а саме: психологічному, економічному, політичному, соціальному, антропологічному тощо. Як наслідок – процес формування соціального капіталу можна розглядати з різних точок зору. Відповідно до поглядів А. Портеца та Дж. Сенсенбренера (A. Portes, J. Sensenbrenner) [10] та Б. Буркинського [11] до джерел формування соціального капіталу належать:

- ✦ ціннісні орієнтації, засвоєні індивідами у процесі соціалізації, що спонукають суб'єктів керуватися у своїй поведінці не лише особистими мотивами, а й об'єднуватись на основі довірчих відносин;
- ✦ індивідуальна соціальна взаємодія в процесі обміну ресурсами, послугами та інформацією з чітким дотриманням правил заради досягнення власних цілей безвідносно до моральних цінностей;

- ✦ обмежена солідарність, що виникає із ситуативної реакції членів групи при розв'язанні спільних проблем;
- ✦ вимушена довіра, в основі якої лежить віра в те, що разом можна вирішити спільні проблеми та негаразди;
- ✦ взаємодія на основі традицій, звичаїв, громадської думки.

Отже, якщо розглядати формування соціального капіталу як процес створення та капіталізації соціальних зв'язків, то цей процес можна узагальнити таким чином (рис. 1).

Для процесу формування соціального капіталу характерною особливістю є наявність не лише прямих, а й обернених взаємодій між суб'єктами при обміні ресурсами, а також взаємовплив факторів, які змінюються внаслідок використання соціального капіталу. Якщо спрощено розглядати соціальні взаємодії як взаємно обернений процес лінійного характеру, то процес формування соціального капіталу буде виглядати таким чином (рис. 2).

На рис. 2 вжито такі позначення:

- x_i – фактори впливу на соціальний капітал ($i = 1, 2, \dots, n$);
- a_i – коефіцієнт посилення фактора x_i за напрямом прямого впливу;
- b_i – вільний доданок, що не залежить від значення фактора x_i за напрямом прямого впливу на формування соціального капіталу;
- c_i – коефіцієнт посилення соціального капіталу S за напрямом оберненого впливу;
- d_i – вільний доданок, що не залежить від значення соціального капіталу S за напрямом оберненого впливу на формування соціального капіталу.

Відповідно до зазначеної схеми (див. рис. 2) маємо:

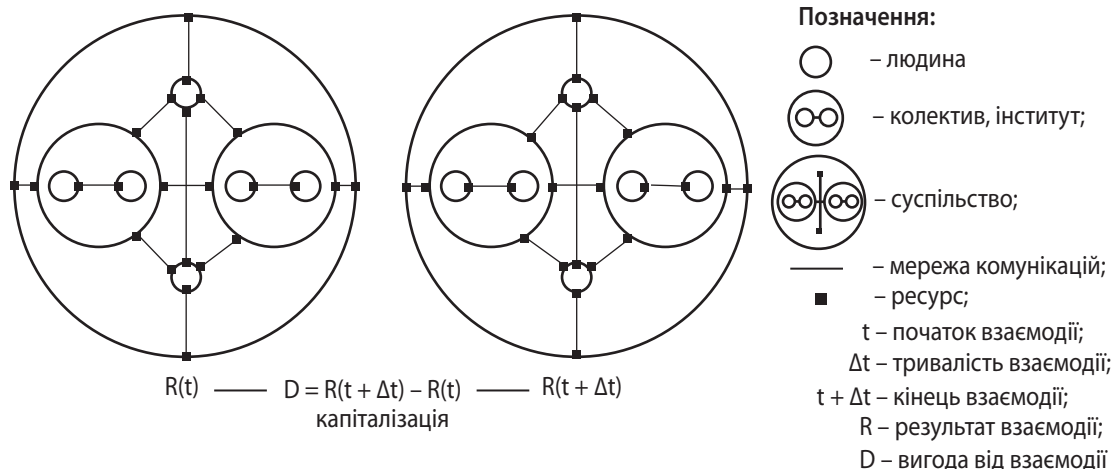

Рис. 1. Теоретична модель формування соціального капіталу як процес нагромадження соціальних зв'язків на основі довіри

Джерело: авторська розробка.

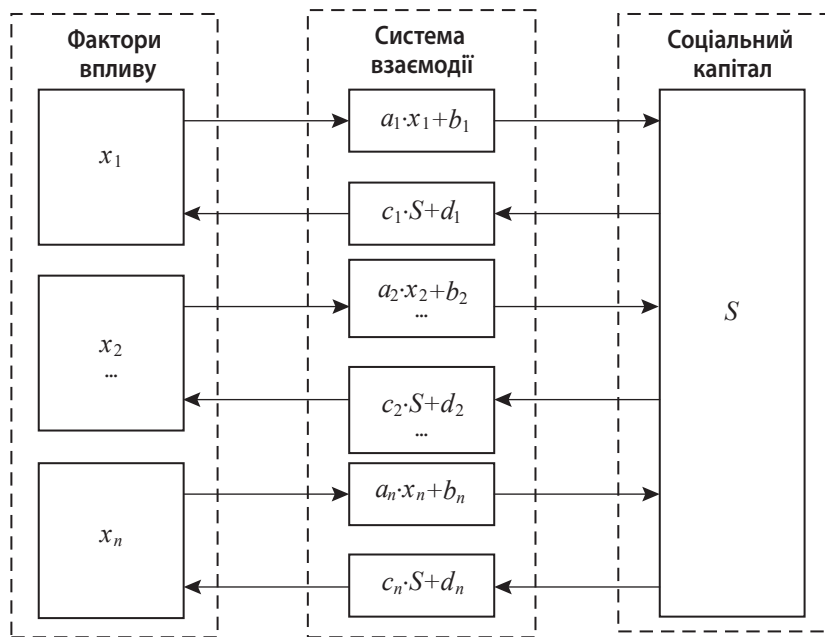

Рис. 2. Схема формування соціального капіталу на основі лінійної взаємодії між суб'єктами системи

Джерело: авторська розробка.

$$S = \sum_{i=1}^n (a_i \cdot x_i + b_i); x_i = c_i \cdot S + d_i. \quad (1)$$

Звідси:

$$S = \sum_{i=1}^n (a_i \cdot (c_i \cdot S + d_i) + b_i), \quad (2)$$

або після тотожних перетворень отримуємо формулу соціального капіталу, яка показує залежність його величини від впливу факторів, розвиненості соціальних взаємозв'язків та соціальних взаємодій:

$$S = \frac{\sum_{i=1}^n (a_i \cdot d_i + b_i)}{1 - \sum_{i=1}^n a_i \cdot c_i}. \quad (3)$$

Аналіз рівняння (3) дає можливість зробити висновки щодо взаємозв'язків між соціальним капіталом S і параметрами, що характеризують механізм взаємодії, а саме: a_p, b_p, c_p, d_p .

Так, формула (3) показує, що зміст соціального капіталу визначається не «вхідними» для взаємодії факторами x_p , а структурними характеристиками механізму впливу – a_p, b_p, c_p, d_p . Подібний висновок пояснює відсутність серед наукових публікацій даних, які б виражали соціальний капітал (S) функцією від x_p . У проаналізованій науковій літературі залежності типу $S = f(x_p)$ зустрічаються переважно епізодично.

При розгляді залежності S від b_i (формула (3)) спостерігається наявність ефекту «зміщення», тобто значення S збільшується (або зменшується) прямо пропорційно зміні вільного доданка b_p , незалежного від значення фактора x_i за напрямом прямого впливу. Це означає, що кожного разу при вивченні впливу тих

чи інших факторів на соціальний капітал наслідки є набагато ширшими.

При аналізі залежності S від d_i (3) спостерігається наявність ефекту «нахилу тренду зміщення» залежно від коефіцієнта a_i (множник біля d_i), яка означає, що динаміка (темп, швидкість) зміни величини соціального капіталу мультиплікативно відображає зміну вільного доданка d_p , незалежного від значення соціального капіталу, який посилюється чи послаблюється пропорційно до коефіцієнта a_i посилення фактора x_i за напрямом прямого впливу. У наукових публікаціях названу обставину використовують переважно інтуїтивно, без належного для таких випадків обґрунтування.

Вивчення залежності S від c_i (3) дозволяє зробити висновок про наявність «гіперболічного ефекту» з розривом за умови $1 = \sum a_i \cdot c_p$ коли знаменник набуває нульового значення. Це означає, що існують так звані «точки біфуркації», які показують можливість переходу позитивної динаміки в негативну і навпаки. У наукових публікаціях таку обставину науковці пов'язують частіше із невизначеністю переходу довіри в недовіру і навпаки.

Параметр a_i у формулі (3) присутній як у чисельнику, так і у знаменнику дробу (спрощено – $(a \cdot d + b) / (1 - a \cdot c)$). Подібне явище описує математично наявність синергетичного ефекту. Це означає посилення впливу факторів як прямої, так і оберненої дії на формування соціального капіталу. У наукових публікаціях згадування про наявність синергетичного ефекту зустрічається часто, але переважно для пояснення складної природи соціального капіталу та впливу на нього різнонаправлених факторів суспільного життя.

Уявлення про формування соціального капіталу як системи дозволяє вивчати цей процес як взаємодію факторів, які характеризують стан суспільних явищ і процесів, їх взаємний обернений вплив при формуванні соціального капіталу в умовах змін і є базисом соціально-економічного середовища певної країни або групи.

Таким чином, формування соціального капіталу – це динамічний і багатофакторний процес накопичення соціальних зв'язків на основі довіри, що характеризується системними взаємозв'язками як прямої, так і оберненої дії, визначеними взаємозалежностями структурних складових соціального капіталу, що знаходяться під впливом культурно-історичних, економічних, політичних, соціально-психологічних, ментальних, інформаційних факторів.

У сучасній літературі основна увага приділяється таким факторам формування соціального капіталу, як культурні традиції, вплив державних інституцій, розвиток освіти й охорони здоров'я. На формування соціального капіталу суттєвий вплив здійснюють культурні особливості, традиції, менталітет, норми та звичаї, що склалися в різних країнах світу. Існуючи сторіччями, вони є джерелом формування довіри, моральності та соціальної взаємодії. Саме рівень довіри ототожнюється багатьма науковцями із соціальним капіталом або визнається основним джерелом його формування. Дж. Кааріайнен та Х. Ліхтонен (*J. Kääriäinen, H. Lehtonen*) [12] обґрунтували, що формування соціального капіталу необхідно розглядати виходячи із соціально-економічних особливостей розвитку різних країн світу. Так, Д. Галперн (*D. Halpern*) [13] зауважує, що високий рівень соціального капіталу частіше притаманний промислово розвинутим країнам, таким як США, скандинавські країни, а низький його рівень – країнам закритого типу та спільнотам «аморального індивідуалізму» (Південь Італії, посткомуністичні країни Центральної Європи). Подібного висновку дійшли К. Волес і Ф. Пічлер (*C. Wallace, F. Pichler*), які провели тестування моделі Галперна на прикладі європейських країн [14]. Вони стверджують, що соціальний капітал, який об'єднує, є характеристикою соціально-орієнтованої країни з усталеною демократією, яка гарантує громадянам соціальну безпеку та сприяє розвитку громадської участі та довіри. Проте дослідники відмітили, що країни з високим рівнем соціально-економічного розвитку не обов'язково є країнами з високим рівнем соціального капіталу та емпірично показали, що в посткомуністичних країнах рівень соціального капіталу, що об'єднує, є досить низьким.

Так, Дж. Коланкієвич (*G. Kolankiewicz*) вважає причинами низького соціального капіталу загальну недовіру в суспільстві, коли громадяни орієнтовані переважно на друзів і родичів; контроль над ресурсами зміщений на тісні контакти; державний ресурс

використовується переважно задля досягнення особистих цілей; з'являються цинізм і недовіра в суспільстві [15]. Ф. Фукуяма (*F. Fukuyama*) вважає несучасними суспільства з домінуванням кумівства, корупції та домовленостей [16]. М. Вулкок і Д. Нараян (*M. Woolcock, D. Narayan*) зазначають, що концентрація соціального капіталу в первинних соціальних групах (сім'ях) з обмеженою міжгруповою комунікацією призводить до їх домінування в суспільстві та спричиняє недовіру з боку інших груп, створюючи латентний конфлікт [17]. Втім, дослідження Ф. Фукуями країн, що розвиваються, показують, що за рахунок лише високого рівня солідарності чи великої кількості неурядових організацій економічного процвітання досягнути не можливо [18]. Країни Латинської Америки є прикладом, де високий рівень соціальної солідарності поєднується з високим рівнем бідності, а відсутність ресурсів перебиває доступ до влади, без якої не змінити суспільні правила життєдіяльності.

Прихильники теорії інституціональної продуктивності Е. Глейсер, Р. Ла Порта, Ф. Лопез-де-Сіланес та А. Шлейфер (*E. Glaeser, R. La Porta, F. Lopez-De-Silanes, A. Shleifer*) відмічають, що зростанню довіри як джерела формування соціального капіталу сприяє не стільки розвиток соціального капіталу загалом, скільки ефективна діяльність громадських інститутів [19].

Відповідно до даних The Legatum Prosperity Index – 2019 до країн-лідерів за рівнем соціального капіталу належать Норвегія, Данія, Ісландія, Фінляндія, Індонезія, до країн з високим рівнем – Нідерланди, Нова Зеландія, Швеція, Швейцарія [20]. Високий рівень соціального капіталу пов'язують переважно із культурними традиціями, у підтримці яких суттєва роль належить державі та громадським організаціям. Згідно з дослідженнями О. Степанової [21] у країнах, які частіше застосовують механізм аутсорсингу в державному секторі економіки, наприклад Фінляндії, Нідерландах, Швеції та Великобританії, рівень загальної довіри в суспільстві вище. Для країн з перехідною економікою характерним є низький рівень соціальної активності громадян, отже, і рівень соціального капіталу є нижчим [21].

За результатами тривалого дослідження Ф. Фукуяма виявив вплив культурних особливостей на формування соціального капіталу [22]. Автор доводить, що різна природа стрімкого розвитку країн Східної Азії протягом останніх десятиліть пояснюється особливостями національного характеру соціального капіталу. Також у лекції «Що таке соціальний капітал?» [22] зазначено, що переваг у конкурентній боротьбі набувають країни з високим ступенем довіри до інститутів посередництва (Японія, Німеччина, США). Натомість у Китаї, з його ідеологією конфуціанства, більш важливими є зобов'язання та взаємні відносини між членами груп, об'єднаних родинними стосунками порівняно із зобов'язаннями перед

безособовою владою. Прикладом служать Гонконг і Тайвань, де більшість підприємств є сімейними: у такій системі цінностей важче приймати на роботу сторонніх працівників, надавати перевагу їх професійним здібностям і довіряти в цілому. В Японії, за Ф. Фукуямою, навпаки, зобов'язання перед владою завжди важливіші, ніж зобов'язання перед родиною. Головною причиною такого явища є вкорінене в японській культурі негативне ставлення до непотизму (кумівства). Підприємства відбирають працівників виключно за їх професійні якості. Аналогічно, прикладом формування соціального капіталу з перевагами інноваційних ідей є Силіконова Долина в США. Щодо посткомуністичних країн, відмічає вчений, то для них характерним є надання переваг репресивним заходам, що здійснюються карально-наглядними органами. Громадяни таких країн переважно позбавлені внутрішнього переконання в законслухняності, та це навіть не залежить від наявності або відсутності каральних органів та впроваджуваних ними заходів.

Ф. Фукуяма підкреслює, що як надмірне втручання держави в життя суспільства, так і відсутність інститутів державного впливу, у тому числі відсутність базових правил і принципів надання суспільних благ, відсутність правового поля для міжособистісної взаємодії фактично руйнують соціальний капітал. Україні, що має один із найнижчих рівнів довіри (за даними The Legatum Prosperity Index, у 2019 р. посідає 148 місце зі 167 країн), при розробці заходів економічного розвитку на всіх рівнях варто врахувати висновки вченого:

- ✦ сучасне економічне життя не зможе стати ефективнішим без високого ступеня довіри;
- ✦ економічний потенціал у суспільстві з високим рівнем довіри більше, ніж у суспільстві з низьким рівнем довіри.

Українські вчені С. Білошицький та П. Козирева наголошують, що довіра, яка ґрунтується на знаннях, вірі, чесності, впевненості, сприяє економічному зростанню країни. На думку М. Головатого, довіра громадян до обраних ними органів публічної влади є не лише необхідною передумовою успішного функціонування політичної системи будь-якого суспільства, але й важливим фактором існування демократії [23]. С. Білошицький зауважує, що довіра визнається ланкою взаємозв'язку громадян країни із політичними інститутами, що підвищує легітимність та ефективність діяльності останніх [24]. Науковцями, які вивчають соціальний капітал з різних позицій, встановлено, що його формування обумовлено людським потенціалом, а саме: здібностями, освітою, знаннями, досвідом, професіоналізмом, здоров'ям людей, спроможних працювати у складі трудових колективів.

ВИСНОВКИ

Соціальний капітал відіграє вирішальну роль у суспільстві з точки зору можливості впливати на

різні сторони людської життєдіяльності. Саме високий рівень соціального капіталу дозволяє активізувати населення у своїх вимогах щодо надання послуг у сфері освіти, покращення охорони здоров'я, розвитку культури; сприяти підвищенню якості людського капіталу, набувати нових знань, стимулювати до новаторської діяльності та створення креативного середовища; утворювати стійкі взаємовідносини в суспільстві.

Формування соціального капіталу відбувається на підставі не лише прямих, а й обернених взаємодій між суб'єктами в суспільстві при обміні ресурсами. Також природа формування соціального капіталу пояснюється взаємним впливом різнонаправлених факторів (культурних, соціальних, економічних, політичних тощо), які є наслідком використання соціального капіталу та базисом соціально-економічного середовища певної країни або групи.

Включеність індивідів у спільноти сприяє інтегрованості населення, згуртованості, солідарності та єдності, що створює підґрунтя для примноження соціальних надбань, формування довіри та в підсумку чинить суттєвий вплив на економічне становище в країні. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Архієреєв С. І., Шипілова М. В. Сутність соціального капіталу індивіду з позицій неонституціональної та неокласичної економіки. *Соціальна економіка*. 2010. № 1. С. 145–159. URL: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/24006/3/2010_Arkhiereiev_Sutnist_sotsialnoho.pdf
2. Беккер Ю. С. Інтерпретація поняття «соціальний капітал» в сучасній економічній теорії та соціології. *Вестник ТТЕУ*. 2012. № 2. С. 3–11.
3. Грішнова О. А., Кочума І. Ю. Соціальний капітал у системі економічних ресурсів. *Соціоекономіка*. 2009. № 4. С. 38–49. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/39800/04-Grishnova.pdf?sequence=1>
4. Длугопольский А. В. Роль социального капитала в совершенствовании развития социально-экономических систем. *Журнал институциональных исследований*. 2013. Том 5. № 3. С. 81–101.
5. Мішин Ю. Соціальний капітал в сучасній економічній системі : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.01. Київ, 2010. 18 с.
6. Соціальна відповідальність : теорія і практика розвитку : монографія / Колот А. М., Грішнова О. А., Брінцева О. Г. та ін. Київ : КНЕУ, 2012. 501 с. URL: https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/11443/kolot_3.pdf?sequence=1&isAllowed=y
7. Демків О. Соціальний капітал: теоретичні засади дослідження та операціональні параметри. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2004. № 4. С. 99–111.
8. Геєць В. Розвиток соціального капіталу – найбільше багатство у світі. *Віче*. 2011. № 1. С. 22–26.

9. Козырева П. М. Межличностное доверие в контексте формирования социального капитала. *Социологические исследования*. 2009. № 1. С. 43–54.
10. Portes A., Sensenbrenner J. Embeddedness and Immigration: Notes on the Social Determinants of Economic Action. *The American Journal of Sociology*. 1993. Vol. 98. No. 6. P. 1320–1350.
11. Буркинський Б. В., Горячук В. Ф. Соціальний капітал: сутність, джерела та структура, оцінка. *Економіка України*. 2012. № 1. С. 67–81.
12. Kääriäinen J., Lehtonen H. The Variety of Social Capital in Welfare State Regimes a Comparative study of 21 Countries. *European Societies*. 2006. Vol. 8. Issue 1. P. 27–57.
DOI: <https://doi.org/10.1080/14616690500491399>
13. Halpern D. *Social Capital*. Cambridge : Polity Press, 2005. 400 p.
14. Wallace C., Pichler F. Bridging and Bonding Social Capital: Which is More Prevalent in Europe? *European Journal of Social Security*. 2007. Vol. 9. Issue 1. P. 29–53.
DOI: <https://doi.org/10.1177/138826270700900103>
15. Kolankiewicz G. Social Capital and Social Change. *British Journal of Sociology*. 1996. Vol. 47. No. 3. P. 427–441.
DOI: <https://doi.org/10.2307/591361>
16. Fukuyama F. Social Capital and Global Economy. *Foreign Affairs*. 1995. Vol. 75. No. 5. P. 89–103.
DOI: <https://doi.org/10.2307/20047302>
17. Woolcock M., Narayan D. Social Capital: Implications for Development Theory, Research, and Policy. *The World Bank Research Observer*. 2000. Vol. 15. Issue 2. P. 225–249.
DOI: <https://doi.org/10.1093/wbro/15.2.225>
18. Fukuyama F. Social Capital and Civil Society. *IMF Working Paper*. 2000. No. 74. 18 p. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2000/wp0074.pdf>
19. Glaeser E., La Porta R., Lopez-De-Silanes F., Shleifer A. Do institutions cause growth? *The Journal of Economic Growth*. 2004. Vol. 9. No. 3. P. 271–303.
20. The Legatum Prosperity Index – 2019. URL: https://prosperitysite.s3-accelerate.amazonaws.com/6915/8634/9288/The_Legatum_Prosperty_Index_2019_Overview.pdf
21. Степанова О. В. Соціальний капітал та проблеми ефективності державного регулювання економіки. *Ефективна економіка*. 2011. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=801>
22. Фукуяма Ф. Що таке соціальний капітал? // День. 2006. № 177. С. 4. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobici/shcho-take-socialniy-kapital>
23. Головатий М. Політична психологія : підручник. 2-ге вид. Київ : Центр навчальної літератури, 2009. 400 с.
24. Білошицький С. Криза довіри громадськості до представницьких політичних інститутів. *Політичний менеджмент*. 2009. № 2. С. 56–66. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/59780/06-Biloshytskyi.pdf?sequence=1>

REFERENCES

- Arkhiiereiev, S. I., and Shypilova, M. V. "Sutnist sotsialnoho kapitalu indyvidu z pozytsii neoinstytutsionalnoi ta neoklasychnoi ekonomiky" [The Essence of the Social Capital of the Individual from the Standpoint of Neoinstitutional and Neoclassical Economics]. *Sotsialnaya ekonomika*. 2010. http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/24006/3/2010_Arkhiereiev_Sutnist_sotsialnoho.pdf
- Bekker, Yu. S. "Interpretatsiya ponyatiya «sotsialny kapital» v sovremennoy ekonomicheskoy teorii i sotsiologii" [Interpretation of "social capital" Concept in Modern Economic Theory and Sociology]. *Vestnik TGEU*, no. 2 (2012): 3-11.
- Biloshytskyi, S. "Kryza doviry hromadskosti do predstavnytskykh politychnykh instytutiv" [Crisis of Public Confidence in Representative Political Institutions]. *Politychnyi menedzhment*. 2009. <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/59780/06-Biloshytskyi.pdf?sequence=1>
- Burkynskyi, B. V., and Horiachuk, V. F. "Sotsialnyi kapital: sutnist, dzherela ta struktura, otsinka" [Social Capital: Essence, Sources and Structure, Evaluation]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 1 (2012): 67-81.
- Demkiv, O. "Sotsialnyi kapital: teoretychni zasady doslidzhennia ta operatsionalni parametry" [Social Capital: Theoretical Principles of Research and Operational Parameters]. *Sotsiolohiia: teoriia, metody, marketynh*, no. 4 (2004): 99-111.
- Dlugopolskiy, A. V. "Rol sotsialnogo kapitala v sovershenstvovanii razvitiya sotsialno-ekonomicheskikh sistem" [The Role of Social Capital in Improving the Development of Socio-economic Systems]. *Zhurnal institucionalnykh issledovaniy*, vol. 5, no. 3 (2013): 81-101.
- Fukuyama, F. "Shcho take sotsialnyi kapital?" [What Is Social Capital?]. Den. 2006. <https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobici/shcho-take-socialniy-kapital>
- Fukuyama, F. "Social Capital and Civil Society". *IMF Working Paper*. 2000. <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2000/wp0074.pdf>
- Fukuyama, F. "Social Capital and Global Economy". *Foreign Affairs*, vol. 75, no. 5 (1995): 89-103.
DOI: <https://doi.org/10.2307/20047302>
- Glaeser, E. et al. "Do institutions cause growth?" *The Journal of Economic Growth*, vol. 9, no. 3 (2004): 271-303.
- Halpern, D. *Social Capital*. Cambridge: Polity Press, 2005.
- Heiets, V. "Rozvytok sotsialnoho kapitalu – naibilshe bahatstvo u sviti" [The Development of Social Capital Is the Greatest Wealth in the World]. *Viche*, no. 1 (2011): 22-26.
- Holovaty, M. *Politychna psykhologhiia* [Political Psychology]. Kyiv: Tsentri navchalnoi literatury, 2009.
- Hrishnova, O. A., and Kochuma, I. Yu. "Sotsialnyi kapital u systemi ekonomichnykh resursiv" [Social Capital in the System of Economic Resources]. *Sotsioekonomika*, no. 4 (2009): 38-49. <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/39800/04-Grishnova.pdf?sequence=1>
- Kääriäinen, J., and Lehtonen, H. "The Variety of Social Capital in Welfare State Regimes a Comparative study of 21 Countries". *European Societies*, vol. 8, no. 1 (2006): 27-57.
DOI: <https://doi.org/10.1080/14616690500491399>
- Kolankiewicz, G. "Social Capital and Social Change". *British Journal of Sociology*, vol. 47, no. 3 (1996): 427-441.
DOI: <https://doi.org/10.2307/591361>
- Kolot, A. M. et al. "Sotsialna vidpovidalnist : teoriia i praktyka rozvytku" [Social Responsibility: Theory and

Practice of Development]. Kyiv : KNEU, 2012. https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/11443/kolot_3.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Kozyreva, P. M. "Mezhlichnostnoye doveriye v kontekste firmirovaniya sotsialnogo kapitala" [Interpersonal Trust in the Context of Social Capital Formation]. *Sotsiologicheskiye issledovaniya*, no. 1 (2009): 43-54.

Mishyn, Yu. "Sotsialnyi kapital v suchasnoi ekonomichnoi systemi" [Social Capital in the Modern Economic System]: *avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.01*, 2010.

Portes, A., and Sensenbrenner, J. "Embeddedness and Immigration: Notes on the Social Determinants of Economic Action". *The American Journal of Sociology*, vol. 98, no. 6 (1993): 1320-1350.

Stepanova, O. V. "Sotsialnyi kapital ta problemy efektyvnosti derzhavnoho rehuliuвання ekonomiky" [So-

cial Capital and Problems of Efficiency of State Regulation of Economy]. *Efektivna ekonomika*. 2011. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=801>

"The Legatum Prosperity Index – 2019". https://prosperity-site.s3-accelerate.amazonaws.com/6915/8634/9288/The_Legatum_Prosperty_Index_2019_Overview.pdf

Wallace, C., and Pichler, F. "Bridging and Bonding Social Capital: Which is More Prevalent in Europe?" *European Journal of Social Security*, vol. 9, no. 1 (2007): 29-53. DOI: <https://doi.org/10.1177/138826270700900103>

Woolcock, M., and Narayan, D. "Social Capital: Implications for Development Theory, Research, and Policy". *The World Bank Research Observer*, vol. 15, no. 2 (2000): 225-249. DOI: <https://doi.org/10.1093/wbro/15.2.225>

УДК 330.1
JEL: D70; O17

ПОШИРЕННЯ КОНСПІРОЛОГІЧНИХ ТЕОРІЙ ЯК ІНСТИТУЦІЙНИЙ ФАКТОР ДИНАМІКИ ФОРМАЛЬНИХ ПРАВИЛ

©2020 ВОЛОСНІКОВА Н. М., УГРІМОВА І. В., ГУБАНОВА Н. Н.

УДК 330.1
JEL: D70; O17

Волоснікова Н. М., Угрімова І. В., Губанова Н. Н. Поширення конспірологічних теорій як інституційний фактор динаміки формальних правил

Метою статті є визначення наслідків маніпулювання конспірологічними теоріями для динаміки чинних формальних правил і заходів з його попередження. Виявлено, що може бути виділено чотири групи чинників, що визначають придатність поширених у суспільстві конспірологічних теорій для експлуатації гравцями-маніпуляторами у власних інтересах, а саме: чисельність групи, що вірить у відповідну конспірологічну теорію; залежність ступеня занепокоєння прибічників конспірологічних теорій від норм чинного законодавства; несуперечливість бажаних для прибічників конспірологічних теорій інституційних змін інтересам впливових зацікавлених груп; можливість звинуватити політичного опонента в участі у змові. Зазначено, що єдиною групою гравців-маніпуляторів, що завжди має можливість скористатися у власних інтересах поширеними в суспільстві конспірологічними теоріями, є гравці-опортуністи. Зроблено висновок, що найбільш ефективними із зазначених є заходи з підвищення освіченості суспільства. Завдяки покращенню якості загальної складової освіти та формуванню широкого світогляду членів суспільства в ньому (суспільстві) формується критичне ставлення до сумнівних тверджень і безпідставних звинувачень опонентів, які продукуються численними гравцями-опортуністами, що створюватиме менш сприятливі умови для поширення конспірологічних теорій. Проте дані заходи також характеризуються й суттєвим недоліком, що суттєво обмежує перспективи їх застосування, – високим рівнем витрат, пов'язаних з реалізацією, та небажанням роботодавців оплачувати «зайву» освіту працівників.

Ключові слова: конспірологічна теорія, інституційний фактор, формальні правила.

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-12-25-31>

Бібл.: 23.

Волоснікова Наталія Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри загальної економічної теорії, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (вул. Кирпичова, 2, Харків, 61002, Україна)

E-mail: Natalia.Volosnikova@khpri.edu.ua

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9076-5231>

Угрімова Ірина Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та оподаткування, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (вул. Кирпичова, 2, Харків, 61002, Україна)

E-mail: iryna.uhrimova@khpri.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4641-1051>

Губанова Ніно Нодарівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри загальної економічної теорії, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (вул. Кирпичова, 2, Харків, 61002, Україна)

E-mail: nino.hubanova@khpri.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9253-2666>

UDC 330.1
JEL: D70; O17

Volosnikova N. M., Ugrimova I. V., Gybanova N. N. Dissemination of Conspiracy Theories as an Institutional Factor in the Dynamics of Formal Rules

The article is aimed at determining the consequences of manipulation with conspiracy theories for the dynamics of the current formal rules and measures to prevent such manipulation. It is identified that four groups of factors can be allocated to determine the suitability of conspiracy theories common in society for exploitation by manipulator players in their own interests, namely: number of group members that believe in the appropriate conspiracy theory; dependence of the degree of concern of supporters of conspiracy theories on the norms of the current legislation; non-contradiction of the institutional changes, desired for